

Korte mededelingen

Is de zwarte reuzenmier (*Camponotus vagus*) inheems?

Vorig jaar (in 2006) ontving ik bericht van Michiel Hemminga uit Amstelveen dat hij zwarte reuzenmieren, *Camponotus vagus* (Scopoli), had zien lopen langs het perron van station Schin op Geul in Zuid-Limburg. Het nest bevindt zich in een van de dwarsliggers van het spoor (figuur 1). Een verrassende ontdekking! Weliswaar was ik de zwarte reuzenmier al in juni 2004 op hetzelfde perron tegengekomen, maar met het publiceren van de vondst wilde ik wachten tot ik in de gelegenheid zou zijn de mieren te fotograferen. Wat dit laatste betreft is Hemminga me voor.

De zwarte reuzenmier komt voornamelijk in Midden- en Zuid-Europa voor. In het Middellandse-Zeegebied is zij algemeen (Bernard 1968). De noordelijkste vindplaatsen liggen in Zweden, namelijk op de kalkrijke eilanden Gotland en Öland (Stitz 1939). In Duitsland is de soort slechts op enkele plaatsen gevonden en staat genoteerd als met uitsterven bedreigd (Seifert 1998), ook in Polen is zij zeer zeldzaam (Czechowski 2005).

Zwarte reuzenmieren waren al in 1999 in een plantsoentje in Haaksbergen (Overijssel) aangetroffen door Jürgen Kienstra. Dat nest bevond zich eveneens in een spoorbiels. Deze was 10-15 jaar geleden als afscheiding in het plantsoentje geplaatst. De vondst van Kienstra werd in vrij veel kranten vermeld en

haalde een enkele keer zelfs de voorpagina. In 2004 verdween het volk uit Haaksbergen met het verwijderen van de spoorbiels door de plantsoendienst. In het buitengebied komt de zwarte reuzenmier verder nog voor in de Kennemerduinen, Noord-Holland, waar zij in 1972 is uitgezet. De soort schijnt zich daar te kunnen handhaven (Boer & Gruyter 1999). Verder is de soort minstens drie keer in balken van woningen aangetroffen (pers. med. Bert Vierbergen, Plantenziektenkundige Dienst, Wageningen).

Zwarte reuzenmieren nestelen meestal in houtspleten van bomen, liggende stammen of balken, al trof ik ze in Hongarije ook nogal eens onder stenen aan. Een volk zou in Duitsland meestal slechts één koningin bezitten (Seifert 1996), maar in zuidelijker streken zou een volk meestal verscheidene koninginnen onderhouden (Bernard 1968). Opvallend is dat de werksters sterk in grootte verschillen (6-12 mm, zie figuur 2). De grootste werksters, die een verdedigende functie hebben ('soldaten'), zijn wel twee keer zo groot als de werksters die foerageren. De taakverdeling is echter niet star: ze kunnen taken van anderen op zich nemen. De koningin van Schin op Geul zou zelfs 20 jaar oud kunnen zijn, een leeftijd die bijvoorbeeld bij koninginnen van rode bosmieren, *Formi-*

ca spp., is vastgesteld (Stitz 1939), maar het is ook mogelijk dat ze inmiddels vervangen is door een van haar dochters. Het volk lijkt niet groot, wellicht niet meer dan zo'n 1000 werksters. De meeste foeragerende werksters liepen langs het perron, maar niet veel verder dan zo'n 50 meter vanaf het nest.

Hoe is de zwarte reuzenmier in Schin op Geul terechtgekomen? Het is mogelijk dat de soort met het transport van de spoorbielsen uit Frankrijk is meegekomen. Het nest zit in een van de dwarsliggers (bielzen) van het spoor. Mogelijk zat de koningin in een scheur van een van de bielzen samen met broed en werksters. Dit zou dan minstens 20 jaar geleden moeten zijn gebeurd, in 1968, 1981, 1982 of 1986, want toen zijn bielzen op dit station vervangen (pers. med. Frits Smeets, ProRail). Toch is dit onwaarschijnlijk, want dat hout is destijds op maat gezaagd en gecreosoteerd. Deze behandeling vindt onder hoge druk en temperatuur plaats en de koningin zou dit niet hebben overleefd. Bovendien vertonen de op maat gezaagde dwarsliggers dan nog geen scheurtjes: die ontstaan pas na uitdroging van het hout (pers. med. Frits Smeets).

Zou een koningin van de zwarte reuzenmier dan met de meettein (Eurailscout) uit Duitsland zijn meegelift? Deze trein berijdt slechts twee keer per jaar het spoor Heerlen-Maastricht. Meeliften van kleine dieren met een trein is mogelijk, maar lijkt me in dit geval niet erg waarschijnlijk.

De dichtstbijzijnde bekende locatie van een nest van de zwarte reuzenmier ligt in Rheinland-Pfalz (Seifert 1996). Als de soort zich spontaan vanuit dit gebied in Zuid-Limburg zou hebben gevestigd zou de koningin dus minstens 75 kilometer moeten hebben gevlogen om bij het station van Schin op Geul te komen. Grote koninginnen vliegen echter meestal niet ver van het nest. Zo vliegen de meeste koninginnen van rode bosmieren (9-11 mm) niet verder dan twee kilometer van het nest (Mabelis 1994) en koninginnen van de zwarte reuzenmier zijn nog groter (14-16 mm). Het is dus niet erg waarschijnlijk dat deze soort zo'n grote afstand heeft gevlogen. Toch kan niet worden uitgesloten dat de soort op eigen kracht ons land heeft bereikt, zolang niet zeker is of er nog nesten van de zwarte reuzenmier veel dicht bij Schin op Geul liggen.

De zwarte reuzenmier heeft een voorkeur voor zonnrijke plekken in droge naald-, loof- en gemengde bossen (Stitz 1939, Seifert 1996, Czechowski 2005). Zij is meer warmteminnend dan de gewone reuzenmier, *C. ligniperda* (Latreille), die

Figuur 1. Nest van de zwarte reuzenmier in een spoorbiels Foto: onbekend (via François Vankerkhoven)
Nest of *Camponotus vagus* in a railway sleeper.

Figuur 2. Twee werksters van de zwarte reuzenmier. Foto: Michiel Hemminga
Two workers of Camponotus vagus.

na 1980 slechts op drie plaatsen in ons land is gevonden (Van Loon 2004). Het kalkrijke deel van Zuid-Limburg, waarin Schin op Geul ligt, is 's zomers warmer dan de rest van ons land. Zou de zwarte reuzenmier zich in ons land kunnen voortplanten en meer gebieden kunnen koloniseren als het klimaat warmer wordt? Bruidsvluchten zijn vooral op warme middagen in juni en juli te verwachten, maar voor zover ik weet zijn deze nog niet in ons land waargenomen. Voor mierenliefhebbers moet het een uitdaging zijn om hier eens goed op te letten.

Dankwoord

Frits Smeets van ProRail wil ik bedanken voor het sturen van gegevens over de herkomst van de spoorbielzen, Rob Sluijter (KNMI) voor het verstrekken van informatie over het lokale klimaat en Michiel Hemminga and François Vankerkhoven voor het sturen van foto's.

Literatuur

- Bernard F 1968. Les fourmis d'Europe occidentale et septentrionale. Faune de l'Europe et du bassin Méditerranéen 3.
- Boer P & Gruyter T de 1999. Mieren in de Noordhollandse duinen. Verspreidingsatlas PWN Waterleidingbedrijf Noord-Holland.
- Czechowski W 2005. Nest competition between *Camponotus vagus* (Scopoli, 1763) and *C. herculeanus* (Linnaeus, 1758) (Hymenoptera: Formicidae) in the Białowieża Forest (Poland). *Myrmecologische Nachrichten* 7: 43-45.
- Loon AJ van 2004. Formicidae - mieren. In: De wespen en mieren van Nederland (Hymenoptera: Formicidae) (Reemer M, Loon AJ van, Peeters TMJ eds). *Nederlandse Fauna* 6: 227-263.
- Mabelis AA 1994. Flying as a survival strategy for wood ants in a fragmented landscape (Hymenoptera, Formicidae). *Memorabilia Zoologica* 48: 147-170.
- Seifert B 1996. Ameisen, beobachten, bestimmen. Naturbuch Verlag.
- Seifert B 1998. Rote Liste der Ameisen (Hymenoptera: Formicidae). In: Rote Liste gefährdeter Tiere Deutschlands. Schriftenreihe für Landschaftspflege und Naturschutz 55.

Stitz H 1939. Ameisen oder Formicidae. In: Die Tierwelt Deutschlands 37 (Dahl F ed). Fischer Verlag.

Summary

Is the black carpenter ant (*Camponotus vagus*) indigenous in The Netherlands?

Recently, the black carpenter ant (*Camponotus vagus*) was discovered on the platform of a small station in the most southern part of The Netherlands (Schin op Geul). The nest was situated in one of the railway sleepers. Three possibilities are discussed how the species could have arrived at the station: (1) A queen (and maybe her brood) could be imported more than 20 years ago with the railway beams from France when the existing sleepers were replaced. This explanation is improbable because at that time the imported wood was sawed into pieces and creosoted under high temperature and pressure. (2) A (fertilized) queen may have stolen a ride on a train from Germany, which enters that station only twice a year. Also this explanation seems very unlikely to me. (3) A (fertilized) queen may have colonized the area spontaneously by means of flying. It is unlikely that the queen flew out from the nearest known population of the black carpenter ant in Germany (which is situated more than 75 km away), but the existence of populations which are situated more nearby cannot be excluded. It is very doubtful whether this small local population is able to expand. Up till now, no nuptial flights of this species are observed in The Netherlands. However, this thermophilic species may thrive better if the climate becomes warmer.

A.A. Mabelis

Alterra, Wageningen-UR
Centrum Ecosystemen
Postbus 47
6700 AA Wageningen
Bram.Mabelis@wur.nl

***Agapanthia intermedia* (Coleoptera: Cerambycidae), een nieuwe boktor voor de Nederlandse fauna**

Tijdens onderzoek naar het voorkomen en de verspreiding van de Nederlandse boktorren trof ik in de collectie van het Zoologisch Museum Amsterdam (ZMAN) een onlangs verworven boktor aan die nieuw voor de Nederlandse fauna bleek te zijn. De kever, *Agapanthia intermedia* Ganglbauer (figuur 1A), maakte onderdeel uit van de voormalige collectie van Mr. CMC Brouérier van Nidek (Brugge 2006). De etikettering vermeldt: Nederland, N-H., Lage-Vuursche, 26-IV-1962, C

van Nidek. Helaas zijn geen verdere gegevens bekend. De vindplaats Lage-Vuursche ligt in de provincie Utrecht nabij de grens met de provincie Noord-Holland. Abusievelijk is op het etiket 'N-H.' vermeld.

Agapanthia intermedia is nauw verwant aan *A. violacea* Fabricius (figuur 1B) maar wordt door sommige auteurs als een variëteit van laatstgenoemde gezien. Zo verwijst Bense (1995) naar een publicatie van Dajoz (1978), waarin *A. in-*

termedia als een westelijke variëteit wordt gezien van *A. violacea* en ook Villiers (1978) en Vives (2000) noemen *A. intermedia* nog een variëteit. Andere auteurs zoals Frieser (1976), Niehuis (2001), Sama (2002) en Švácha (2001) nemen *A. intermedia* als zelfstandige soort wel op. Frieser (1976) geeft een aanvulling op de tabel zoals beschreven in de serie 'Die Käfer Mitteleuropas' (Harde 1966), waarmee determinatie op uiterlijke kenmerken mogelijk is.

Agapanthia intermedia is volgens Sama (2002) bekend van Duitsland, Tsjechië, Slowakije, Hongarije, Oosten-